

Remus Mihai FERARU
(Universitatea de Vest din
Timi oara)

Vlahii din Peninsula Balcanic în lumina izvoarelor literare bizantine din secolele X-XII

Abstract: Vlachs of the Balkan Peninsula from the literary Byzantine sources of the X-XII centuries. After the annexation of the Bulgarian tzardom territory at the Empire, the establishment on the Danube of the imperial border by the emperor John Tzimisces (969-976) coincided with the resovereign of the romanized Balkan population by the Byzantium, population mentioned in Byzantine literary sources as the Vlachs. Based on the information provided by the clerk documents and by the Byzantine writers (Kekaumenos, Anna Comnena, John Kinnamos, Theodore Prodromos, Nikita Choniates), we propose to study the socio-political, military and church organization of the Balkan Vlachs, their legal and financial status in the Byzantine Empire, along with the Vlachs' image that can be found in the Byzantine's writings from the X-XII centuries. Aware of the importance and value of the Vlach and the Roman elements from the Balkan Peninsula, the Byzantines have promoted since the reign of Basil II an appropriate policy designed to loosen ties between the Vlachs and the Slavo-Bulgarian world and to integrate the first into the civil, military and religious structures of the empire. Byzantium contributed decisively to the fix of the political, social, legal status and to the tax regime of the Balkan Vlachs. The last were organized into communities which enjoyed a broad autonomy along with a number of legal and financial privileges. Vlachs had military obligations to Byzantium. Byzantine historical sources records about the enlistment of the Vlachs in the imperial army. Byzantine writers "treat" the Vlachs with suspicion and contempt, considering them as enemies of the Byzantines. The Vlach is the image of "the other", of the stranger who refuses to integrate into the Byzantine society by affirming his own identity. Although they were aware of the Roman origin of the South-Danube Romanians, Byzantine writers questioned it. They eluded Vlachs' romanity and, for political reasons, they gave them barbaric origin. Thus, the Byzantines have reserved just for themselves the Latin name "Romans", name which gave them the status of legitimate followers of ancient Rome.

Keywords: *Vlachs, Byzantine sources, Romanity, the Balkan Peninsula, Slavs, Roman population*

Rezumat: Fixarea graniței imperiale pe Dunăre de către împăratul Ioan Tzimisces (969-976), în urma anexării la Imperiu a teritoriului țaratului bulgar, a coincis cu reîntrirea sub stăpânirea Bizanțului a populației romanizate din Balcani, menționată în izvoarele literare bizantine sub numele de *vlahi*. Pe baza informațiilor furnizate de actele de cancelarie și de către scriitorii bizantini (Kekaumenos, Anna Comnena, Ioan Kinnamos, Theodor Prodromos, Nichita Choniates), ne propunem să studiem organizarea social-politică, militară și bisericească a vlahilor balcanici, statutul lor juridic și fiscal în cadrul Imperiului Bizantin, precum și imaginea vlahilor la scriitorii bizantini din secolele X-XII. Conștienți de ponderea și valoarea elementului vlah, romanic, din Peninsula Balcanic, încă din timpul domniei lui Vasile al II-lea bizantinii au promovat o politică adecvată, menită să-i desfacă pe vlahi de legăturile cu lumea slavo-bulgară și să-i integreze în structurile civile, militare și religioase ale Imperiului. Bizanțul a contribuit în mod decisiv la fixarea statutului politic, social, juridic și a regimului fiscal al vlahilor balcanici. Ei erau constituiți în comunități care beneficiau de o largă autonomie, precum și de o serie de privilegii juridice și fiscale. Vlahii aveau obligații militare față de Bizanț. Izvoarele bizantine consemnează înrolarea vlahilor în armata Imperiului. Scriitorii bizantini îi privesc pe vlahi cu suspiciune și dispreț, considerându-i vrăjmașii ordinii bizantine. Vlahul reprezintă imaginea „celuilalt”, a străinului care refuză integrarea în societatea bizantină prin afirmarea propriei identități. Deși erau conștienți de originea romană a românilor sud-dunăreni, scriitorii bizantini au contestat-o. Ei au eludat romanitatea vlahilor, atribuindu-le din rațiuni de ordin politic o origine barbară. Astfel, bizantinii i-au rezervat doar pentru ei înșiși și numele latin de *romani*, care le oferea calitatea de moștenitori legitimi ai vechii Rome.

Cuvinte cheie: *vlahi, izvoare bizantine, romanitate, Peninsula Balcanic, slavi, populație romanică*

Începând din 602 – odată cu prăbușirea frontierei dunărene a Imperiului Bizantin – avarii și slavii s-au revărsat în teritoriile bizantine sud-dunărene. Slavii au ocupat întreaga Peninsulă Balcanică până în punctul ei cel mai meridional. Ei au ajuns până în sudul Peloponezului, pe țărmurile și în insulele Mării Egee și chiar în Asia Mică. Îndată după instalarea lor temeinică în Balcani, slavii au pus bazele unor formațiuni politice cu caracter

prestatal, denumite *Sclavini* în izvoarele bizantine¹, care acopereau teritoriile întinse din Grecia, Macedonia și îndeosebi din vestul și nordul Peninsulei Balcanice. Sclaviniile erau teritorii pe deplin autonome în care nu se manifesta autoritatea imperială bizantină. Singurele puncte de sprijin ale Imperiului bizantin în Peninsula Balcanică au rămas Constantinopolul, Thessalonica, câteva cetăți de pe coasta Mării Adriatice: Iader (Zadar), Trogurium (Trogir), Spalatum (Split), Ragusa (Dubrovnik), Acrvium (Kotor), Butua (Budva), Scorda (Skadar), Lyssus (Liš) și Dyrrachium, la care se adăugă câteva insule de-a lungul țărmului adriatic².

O masivă bulversare etnică s-a produs în Peninsula Balcanică odată cu instalarea bulgarilor. În 680, hoarda bulgarilor în frunte cu Asparuch „s-a stabilit în nord-estul Peninsulei Balcanice, undeva în regiunea orașului Odessos (Varna); de aici, bulgarii și-au extins treptat dominația în câmpia dintre Dunăre și Balcani, în vechile provincii Moesia Inferior și Scythia Minor”³. Momentul instalării bulgarilor în nord-estul Peninsulei Balcanice a coincis cu întemeierea statului bulgar cu capitala la Pliska, condus de către hanul Asparuch (680-702)⁴. Urmașii lui Asparuch au extins progresiv teritoriul statului bulgar, care în secolul al X-lea cuprindea aproape întreaga Peninsula Balcanică.

Instalarea slavilor pe teritoriile bizantine sud-dunărene și expansiunea statului bulgar au pricinuit profunde modificări demografice în Peninsula Balcanică și au reprezentat o cotitură decisivă în destinul romanității sud-dunărene. Populație de agricultori seminomazi, slavii s-au așezat în regiunile de câmpie și pe văile râurilor⁵. Ei au dizlocat masa populației romanice din provinciile sud-dunărene și au împins-o spre regiunile muntoase din sudul Peninsulei Balcanice. Romanicii au fost nevoiți să se stabilească pe versanții Munților Balcani sau au fost purtați de valul slav până în Macedonia centrală și meridională și în Grecia continentală, la sud de așa-numita *linie Jirecek*, care separă, la nivelul Peninsulei Balcanice, regiunile cu populație greacă de cele ocupate de populația romanizată. O parte a populației romanice s-a refugiat pe coasta dalmată și în insulele învecinate, probabil, în nordul Dunării, în teritoriile abandonate de către slavi. Un caz excepțional îl constituie populația romană din Dalmația „care nu a fost dizlocată de către slavi din teritoriile ocupate, ci a păstrat un caracter compact, fiind obligat să plătească tribut *Sclaviniilor* vecine”⁶. O mare parte a romanicilor sud-dunăreni au rămas în locurile de baștină unde au format adevărate insule de populație latinofonă, fiind asimilați cu timpul de comunitățile slave. Așadar, majoritatea populației romanice și-a continuat existența în cadrul formațiunilor politice slave din Serbia, Croația, Macedonia, Grecia continentală și în statul bulgar, „mai cu seamă după expansiunea acestuia din secolele IX-X”. Doar o mică parte a romanicilor a reușit să se refugieze în teritoriul controlat efectiv de Bizanț în Balcani, teritoriu limitat în secolele VII-VIII la o îngust fâșie de coastă, care se întindea de-a lungul țărmului Mării Egee, de la Constantinopol și până la capul Malea (situat la extremitatea sudică a Peloponezului)⁷.

¹ Theophanes Confessor, *Chronographia*, an English translation of anni mundi 6095-6305 (A.D. 602-813), with introduction and notes by Harry Turtledove, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1982, 347, p. 46; 364, p. 62; 430, p. 119.

² Dimitri Obolensky, *Un commonwealth medieval: Bizanțul. Europa de Răsărit, 500-1453*, București, Ed. Corint, 2002, p. 67; Georgije Ostrogorski, *Histoire de l'État byzantin*, traduit de l'allemand par J. Gouillard, Paris, Éds. Payot, 1996, p. 122-123. Ultimele cercetări arheologice au dovedit că prunderea masivă a slavilor în Peninsula Balcanică a început către 604 – și nu în 602 cum s-a crezut până acum – și s-a încheiat în anul 614, vezi Stelian Brezeanu, *Istoria Imperiului Bizantin*, București, Ed. Meronia, 2007, p. 90 (abreviat *infra Ist. Imp. Bizantin*); pentru migrația slavilor în Peninsula Balcanică, vezi P. Lemerle, *Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l'époque romaine jusqu'au VIIIe siècle*, în „Revue historique”, 211, 1954, p. 265-308.

³ Stelian Brezeanu, *Ist. Imp. Bizantin*, p. 124; vezi și Georgije Ostrogorski, *op. cit.*, p. 157; Jacques Brosse, *Histoire de la Chrétienté d'Orient et d'Occident. De la conversion des Barbares au sac de Constantinople, 406-1204*, Paris, Éds. Albin Michel, 1995, p. 621-622; Petre Diaconu, s. v. *bulgari*, în „Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României”, vol. I, (A-C), coordonator științific Constantin Preda, București, Ed. Enciclopedic, 1994, p. 223.

⁴ John F. Haldon, *Byzantium in the Seventh Century. The Transformation of a Culture*, Cambridge, 1990, p. 67; Dimitri Obolensky, *op. cit.*, p. 78-79; Georgije Ostrogorski, *op. cit.*, p. 157.

⁵ Cécile Morrisson, *Le Monde Byzantin*, vol. I: *L'Empire romain d'Orient (330-641)*, Paris, Presses Universitaires de France, 2004, p. 339-340.

⁶ Stelian Brezeanu, *Romanitatea orientală în Evul Mediu. De la cetenii romani la nașterea medievală*, București, Ed. All Educațional, 1999, p. 43. (abreviată *infra Rom. Orient. în EM*).

⁷ *Ibidem*, p. 40, 56; vezi și Georgije Ostrogorski, *op. cit.*, p. 123; Alain Ducellier, *Byzance et le monde orthodoxe*, 3e édition, publié avec le concours du Centre National des Lettres, Paris, Armand Colin, 2006, p. 109.

Izvoarele scrise din secolele VII-IX nu ne furnizează aproape nici o informație cu privire la populația romană cuprinsă în *Scaviniile* slavilor și pe teritoriul primului stat bulgar; această populație a revenit în atenția scriitorilor bizantini de-abia la sfârșitul secolului al X-lea, când ea a început să fie desemnată în sursele bizantine cu etnonimul de *vlahi* (*Βλάχοι*). La originea etnonimului de *vlah* se află numele unui trib celtic – *Volcae* – aflat în sud-estul Galliei, care în secolele IV-III î. Hr. și-a exercitat dominația asupra întregului teritoriu din stânga Rinului. Într-o primă fază, triburile germanice din sud-vestul actualei Germanii care au intrat în contact cu tribul volcilor, au preluat numele acestora și l-au extins sub forma *walha* asupra tuturor celților de pe teritoriul Galliei. După cucerirea și romanizarea Galliei, triburile germanice au desemnat prin etnonimul *walha* populația latinofonă din Gallia romană. Cu timpul, acest termen va desemna pe toți vorbitorii de limbă latină din Imperiul roman. Odată cu migrația triburilor germanice spre vest, etnonimul *walha* s-a răspândit în provinciile romane din Occident, fiind atestat sub diferite forme, dintre care menționăm forma *walch/walach*, documentată în sudul Germaniei. Ca urmare a contactelor dintre germani și slavi, termenul în discuție a fost preluat de către lumea slavă începând cu secolul al IX-lea. Etonimul *walch/walach* este atestat pentru prima oară la începutul secolului al X-lea la slavii meridionali sub forma *vlah*, cu sensul de *străin sau neslav de limbă romană*. De la forma *vlah* a derivat și numele slav al regiunii populate de români, *Vlaška*⁸. Bizantinii, care au intrat în contact cu slavii meridionali în secolele VIII-IX în Macedonia meridională și nordul Greciei, au preluat de la aceștia din urmă termenul *vlah* sub forma *blachos*⁹. O dovadă în sprijinul acestei ipoteze o constituie prima mențiune a etnonimului *vlah*, documentată în mijlocul secolului al IX-lea într-o cronică locală de la mănăstirea athonită *Kastamonitou*; acest izvor atestă prezența *vlachorynchinilor* (*Βλαχορρηχίνοι*) – *vlahii de pe valea râului Rhynchos* (din proximitatea Peninsulei Calcidice) – aliați cu tribul slav al *sagudaților*, care au invadat Macedonia, ajungând până la Muntele Athos, în timpul crizei iconoclaste¹⁰.

Fixarea graniței imperiale pe Dunăre de către împăratul Ioan Tzimiskes (969-976), în urma anexării la Imperiu a teritoriului țaratului bulgar¹¹, a coincis cu reîntrirea sub stăpânirea Bizanțului a populației romanizate din Balcani. În noul context istoric, izvoarele bizantine ne furnizează informații consistente despre vlahii sud-dunăreni. Pe baza informațiilor oferite de izvoarele literare bizantine, ne propunem să studiem organizarea social-politică, militară și bisericească a vlahilor balcanici, statutul lor juridic și fiscal în cadrul Imperiului bizantin, precum și imaginea vlahilor la scriitorii bizantini din secolele X-XII.

Prima mențiune a vlahilor apare la cronicarul Georgios Kedrenos¹² și datează din anul 976. Kedrenos ne relatează despre revolta bulgarilor împotriva Bizanțului, care a izbucnit în Macedonia la moartea împăratului Ioan Tzimiskes (ianuarie 976). Cronicarul bizantin ne informează că, la scurt timp după acest eveniment, David, unul dintre conducătorii revoltei, „a murit ucis de niște *vlahi celtici*, între Castoria și Prespa, la așezarea numită «Stejarul frumos»”¹³. Vlahii sunt menționați în două diplome emise de către împăratul Vasile al II-lea Bulgaroctonul

⁸ Stelian Brezeanu, *Rom. Orient. în EM*, p. 102-103; vezi și Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a II-a revizuită și adăugită, București, Ed. Enciclopedică, 1993, p. 19-20.

⁹ *Ibidem*, p. 103-104; vezi și Ligia Bârză, Stelian Brezeanu, *Originea și continuitatea românilor. Arheologie și tradiție istorică*, București, Ed. Enciclopedică, 1991, p. 291-293.

¹⁰ *Fontes Historiae Daco-Romaniae-Izvoarele istoriei României*, vol. IV, (ed. Haralambie Mihăescu, Nicolae Șerban Tanaoacă, Radu Lezescu, Tudor Teoteoi), Ed. Academiei, București, 1982, p. 6 (abreviat *infra FHDR*): „În zilele împăraților iconoclaști, neamurile din ținuturile de lângă Dunăre, găsind prilej de dezordine, deoarece împărații cei nelegiuți ai romanilor purtau războaie contra sfintelor icoane, pe atunci așezarea numită rinhini și, în limba celor simpli, *vlahorinhini* și *sagudați*, după ce au ocupat Bulgaria și s-au întins încetul cu încetul în diferite părți, au pus stăpânire și pe Macedonia. În cele din urmă au ajuns și la Athos cu femeile și copiii lor, aici nu se afla nimeni să le stea împotriva și să-i înfrunte cu războaie”. Cercetătorul grec M. Lascaris, *Les Vlachorynchines. Une mise au point*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, 20, 1943, p. 182-189, a demonstrat că vlahorinhinii sunt o populație romană, invocând termenii de origine latină din textul documentului; vezi și Stelian Brezeanu, *Rom. Orient. în EM*, p. 104.

¹¹ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 320-321.

¹² Georgios Kedrenos a trăit la sfârșitul secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea. El este autorul unei cronici universale (*Compendiu de istorii*). Pentru perioada anilor 811-1057, în care se încadrează și informațiile cu privire la vlahi, Kedrenos a copiat integral opera istorică a lui Ioan Skylitzes, *FHDR*, vol. III, p. 122; 144-145.

¹³ *FHDR*, vol. III, p. 144: „τούτων δὲ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν Δαβὶδ μὲν εὐθὺς ἀπεβίω ἀναιρεθεὶς μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας καὶ τὰς λεγομένας Καλάς δρῶς παρὰ τινῶν Βλαχῶν ὀδιτῶν...”. Incidentul în care au fost implicați *vlahii celtici*

(976-1025), una din 979/980¹⁴, la care face aluzie un secol mai târziu scriitorul grec Kekaumenos¹⁵, cealalt din 1020¹⁶. În perioada imediat următoare, informațiile despre vlahii balcanici se înmulțesc simțitor. „Pe măsura afirmării tot mai puternice a vlahilor, pe toate planurile, în viața Imperiului Bizantin, sporesc și informațiile despre aceștia în actele de cancelarie, dar și cele furnizate de scriitorii bizantini. Acțiunile vlahilor balcanici au fost consemnate de către scriitorii ocazionali (precum este cazul strategului tessalian Kekaumenos¹⁷) fie de personalități literare”¹⁸ (Anna Comnena¹⁹, Ioan Kinnamos²⁰, Theodor Prodromos²¹). La începutul secolului al XIII-lea, vlahii au făcut obiectul lucrării lui Nichita Choniates²², în contextul participării lor la mișcarea de emancipare politică a popoarelor din Balcani de sub autoritatea Constantinopolului.

La sfârșitul secolului al X-lea și începutul secolului următor, când încep să fie menționați în izvoarele bizantine, vlahii balcanici se împărțeau în trei ramuri distincte: o ramură nordică, care popula versanții Munților Balcani, o ramură apuseană care popula teritoriile Serbiei medievale, ținuturile bosniace, Croația și Dalmația și o ramură sudică, care cuprindea pe vlahii stabiliți în Albania, Macedonia, Epir, Thessalia și restul Greciei²³.

Izvoarele bizantine consemnează caracterul patriarhal, precum și nitor pastoral al comunităților vlahilor balcanici. În marea lor majoritate, vlahii practicau pământul. Ei își desfășurau activitatea pe domeniile imperiale și în mănăstiri, având obligații față de stat sau față de mănăstiri. Kekaumenos descrie practica transumanței pământurilor vlahi din Thessalia. În timpul primăverii, aceștia, însoțiți de familiile lor, își duceau turmele la pășcut în munții Pindului și Rodopi, iar toamna reveneau pe pământurile din câmpia Thessaliei: „... și le-a vorbit vlahilor: «Unde vă sunt acum dobitoacele și nevestele?». Ei au zis: «în munții Bulgariei». Căci așa li-e obiceiul, ca dobitoacele și familiile lor să stea din luna aprilie până în luna septembrie în munții înalți și în locuri foarte reci”²⁴. Așadar, păstorii vlahi din Thessalia practicau transumanța „normală”, câmpie-munte-câmpie²⁵.

este relatat și de către episcopul Mihail Diabolites, un interpolator al istoriei lui Ioan Skylitzes, Nicolae-erban Tanaoca, *Bizanțul și românia. Eseuri, studii, articole*, București, Ed. Fundației PRO, 2003, p. 187, n. 1.

¹⁴ Fr. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*; 1 Teil: *Regesten von 565-1025*, München-Berlin, 1924, nr. 766.

¹⁵ *FHDR*, vol. III, p. 44; hrisovul emis în 979/980 și transcris de către Kekaumenos în lucrarea sa *Sfaturi și povestiri* este cel mai vechi act oficial bizantin cunoscut referitor la vlahi.

¹⁶ H. Gelzer, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümverzeichnisse der orientalischen Kirche*, în „Byzantinische Zeitschrift”, 2, 1893, p. 46: „... καὶ λαμβάνειν τὸ κανονικὸν αὐτῶν πάντων καὶ τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων...”; vezi și Fr. Dölger, *op. cit.*, nr. 807-808.

¹⁷ Kekaumenos este membrul unei familii aristocrate din Thessalia. În opera sa *Sfaturi și povestiri*, alcătuit între 1075 și 1078, Kekaumenos relatează răscoala vlahilor, bulgarilor și grecilor din regiunea Larisei, provocată de excesele fiscalului bizantin. El lansează o diatribă violentă la adresa vlahilor pe care îi consideră inițiatorii revoltei. În schimb, Kekaumenos ne furnizează o serie de informații exacte despre vlahii care locuiesc în Thessalia, *FHDR*, vol. III, p. 22; 27-45.

¹⁸ Nicolae-erban Tanaoca, *op. cit.*, p. 48.

¹⁹ Anna Comnena, fiica împăratului Alexie I Comnenul, a scris lucrarea *Alexiada*, consacrată domniei tatălui său, *FHDR*, vol. III, p. 82; 108-109.

²⁰ Ioan Kinnamos (1143-1190) a fost unul dintre marii istorici bizantini ai secolului al XII-lea. Opera lui (*Epitome*) înfățișează evenimentele din timpul domniilor lui Ioan al II-lea și al lui Manuel I Comnenul. El vorbește despre participarea vlahilor la una dintre expedițiile militare ale lui Manuel I Comnenul împotriva ungarilor, *FHDR*, vol. III, p. 232; 238-239.

²¹ Theodor Prodromos a fost unul dintre cei mai însemnați poeți bizantini. El a trăit la Constantinopol în timpul împăraților Ioan al II-lea și Manuel I Comnenul, *FHDR*, vol. III, p. 188-189.

²² Nichita Choniates (1155-1215) este autorul unei remarcabile lucrări istorice, *Istoria*, în care relatează evenimentele dintre 1118 și 1206. Autorul prezintă în detaliu răscoala Aseneților și întemeierea Imperiului vlaho-bulgar și evidențiază rolul major al vlahilor în cadrul acestor evenimente, *FHDR*, vol. III, p. 244; 252-261; 282-283, 292-299.

²³ Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucăea (coord.), *România de la sud de Dunăre. Documente*, București, 1997, p. 10; Gheorghe Zbucăea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (secolele XVIII-XX)*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 1999, p. 21-22.

²⁴ *FHDR*, vol. III, p. 32: „... εἰπόντος δὲ καὶ πρὸς τοὺς Βλάχους «ποῦ εἰσὶ τὰ κτήνη ὑμῶν καὶ αἱ γυναῖκες ὑν;» αὐτοὶ εἶπον: «εἰς τὰ ὄρη Βουλγαρίας» οὕτως γὰρ ἔχουσι τύπον, ἴνα τὰ τῶν Βλάχων κτήνη καὶ αἱ φαμίλια αὐτῶν εἰσὶν ἀπὸ Ἀπριλλίου μηνὸς ἕως Σεπτεμβρίου μηνὸς ἐν ὑψηλοῖς ὄρεσι καὶ ψυχροτάτοις τόποις”. Kekaumenos are în vedere aici thema Bulgariei cu centrul la Skoplje, având ca nucleu Macedonia, centrul țaratului lui Samuel; thema Bulgariei cuprindea în partea ei sudică munții Pindului și Rodopi; vezi Stelian Brezeanu, *Ist. Imp. Bizantin*, p. 218.

Fenomenul transhumanței este definitiv pentru vlahii balcanici. Ea a fost practică chiar și în secolele XIX-XX de către pstorii aromâni din aceea i regiune, precum rezultă din descrierile c l torilor i etnografilor str ini care au observat direct acest fenomen i l-au descris în detaliu²⁶. Practicarea transhumanței de către vlahi și deplasarea lor continuă între câmpie i munte pe itinerarii bine stabilite, a indus-o în eroare pe Anna Comnena care afirma că vlahii duc o viață nomadă²⁷. Prințesa comnenă a confundat nomadismul cu transhumanța, făcându-i pe unii istorici moderni să le atribuie uneori vlahilor, în mod eronat, nomadismul ca o caracteristică existențială²⁸.

Vlahii constituie un însemnat factor economic în Balcani. Ei sunt producători de produse lactate i pânzeturi. La începutul secolului al XII-lea, pstorii vlahi îi aprovizionau cu lapte, brânză i lână pe c lugi rii de la Muntele Athos²⁹. Produsele vlahilor, în special brânza și țesăturile, erau apreciate pe piața constantinopolitană³⁰.

Un document pstrat la m n stirea athonit Marea Lavr (datat în februarie 1094) ne informează c pstorii vlahi din thema Moglenei (situat la nord-vest de Thessalonica), stabiliți pe proprietățile mănăstirii Marea Lavr aveau statutul de erbi ai m n stirii (*δουλοπάροικοι*). Vlahii puteau să i pască turmele pe p unile m n stirii, fiind obligați față de aceasta la plata anuală a p șunatului. În schimb, ei erau scutiți de dări către stat³¹. Acela i statut de erbi ai m n stirilor (*δουλοπάροικοι*) îl aveau vlahii stabiliți la Muntele Athos la începutul secolului al XII-lea. Ei aprovizionau Sfântul Munte cu lapte i pânzeturi, având în schimb dreptul de a i pască turmele pe domeniile mănăstirilor. Vlahii erau dependenți de patriarh, fiind scutiți de obligații financiare față de fiscal imperial. Obligațiile vlahilor față de Biserică decurgeau din concesiunea unor drepturi regaliene de natură fiscală din partea împăratului către patriarhul ecumenic³². Sporirea obligațiilor fiscale ale vlahilor de către autoritățile bizantine a dus la revoltele acestora din Thessalia (1066) i Haemus (1185).

O îndeletnicire de bază a unei p rți însemnate a vlahilor a rămas agricultura. Kekaumenos aminte te de vlahii stabiliți la câmpie, a căror principală ocupație o constituia, fără îndoială, munca câmpului³³.

Câteva familii de vlahi s-au stabilit în orașe, precum este cazul vlahului Verivoi din Larissa, în a căruia casă a fost pusă la cale revolta vlahilor, bulgarilor i grecilor din Thessalia (1066)³⁴.

O altă categorie socială a vlahilor era cea a „c l torilor” (*Βλάχοι ὀδίται*). Cercetătorii au pus în legătură termenul *ὀδίται* cu cuvântul sârbesc „kjelatori”, care transliterează românescul *c l tori* i desemnează în documentele medievale sârbe țigani pe vlahii c r u i i paznici ai drumurilor. A adară, termenul românesc „c l tori”

²⁵ Există și o transhumanță „inversă”, munte-câmpie-munte, practicat de către vlahii din munții Pindului și de către cei din munții Croației și Serbiei, vezi, Gheorghe Zbucă, *op. cit.*, p. 29; Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucă (coord.), *op. cit.*, p. 13-14; pentru fenomenul transhumanței în Evul Mediu, vezi și lucrarea consacrată a lui Fernand Braudel, *Mediterana i lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. I, traducere de Mircea Gheorghe, prefață de Alexandru Dușu, București, Editura Meridiane, 1985, p. 166.

²⁶ Gheorghe Zbucă, *op. cit.*, p. 29; George Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, ediție îngrijită i studiu introductiv de Nicolae-erban Tanaoca, București, Ed. Academiei, 1984, p. 88; Theodor Capidan, *Românii nomazi: Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926.

²⁷ *FHDR*, vol. III, p. 108: „... καὶ ὀπόσοι τὸν νομάδα βίον εἴλοντο (Βλάχους τούτους ἢ κοινῆ καλεῖν οἶδε διάλεκτος)...

²⁸ Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucă (coord.), *op. cit.*, p. 13.

²⁹ *Ibidem*, vol. IV, p. 50.

³⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 186-189; poetul Manuel Philes (1275-1345) descrie meșteșugul prelucrării lânii și țesutul la vlahi, *FHDR*, vol. IV, p. 158-161.

³¹ *FHDR*, vol. IV, p. 28-31.

³² *Ibidem*, p. 51, 53: „Vlahii erau în număr de trei sute de familii, iar împăratul zicea că sunt c tute supuse patriarhului, deoarece hotărâse de multe ori să le impună zeciuială, dar nu izbutise acest lucru din pricina conducătorilor de provincii, spre a nu îngreuiam n stările i supăra pe monahi”; vezi i Anca Tanaoca, Nicolae-erban Tanaoca, *Unitate romanică i diversitate balcanică. Contribuții la istoria romanității balcanice*, București, Ed. Fundației PRO, 2004, p. 83; Neagu Djuvara (coord.), *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, București, Ed. Fundației Culturale Române, 1996, p. 69.

³³ Vlahii locuiau pe câmpia traversată de râul Pleres (actualul Farsalitikó), *FHDR*, vol. III, p. 32; Gheorghe Zbucă, *op. cit.*, p. 29-30; George Murnu, *op. cit.*, p. 88.

³⁴ *FHDR*, vol. III, p. 30; George Murnu, *op. cit.*, p. 89.

a fost preluat întocmai de c tre sârbi i tradus în greac de c tre cronicarii bizantini³⁵. Vlahii c l tori erau obligați să presteze toate serviciile în legătură cu păstoritul, să- i dea caii pentru transporturi i s îndeplineasc serviciul de chirigii. Din hrisoavele sârbe ti emise la sfâr itul secolului al XII-lea afl m c *vlahii chirigii* aveau obligația să transporte mărfurile regelui și ale mănăstirilor. Ei transportau produse locale în orașele de pe coasta dalmat , de unde aduceau în interiorul peninsulei grâne, vin i mai ales sare³⁶. Pe de alt parte, s-a emis i ipoteza c *vlahii c l tori* menționați în cronica lui Kedrenos³⁷ ar fi asigurat paza c ii *Via Egnatia*, iar incursiunea în zon a bulgarilor în frunte cu c petenia lor David i-ar fi obligat s apere cu armele acest important drum care traversa Peninsula Balcanic ³⁸.

Onomastica vlahilor balcanici este puternic marcat de simbioza cu slavo-bulgarii. Majoritatea vlahilor menționați în izvoarele bizantine din secolul al XI-lea poart nume slave. Este cazul lui Verivoi Vlahul i Slavota al lui Carmalac amintiți de către Kekaumenos. Acestea sunt considerate primele două nume de români care apar în istorie³⁹. Onomastica vlahilor din Munții Haemus este puternic influențată în secolele XII-XIII de c tre cumani i bulgari, precum rezult din expunerea lui Nichita Choniates, unde apar nume ca Asan, Belgun, Ivancu, Dobromir Chrysos, Slav, Boril⁴⁰. Trebuie semnalat faptul c numele de origine str in (slav , bulgar sau cuman) sunt purtate de persoane aparținând micii nobilimi vlah. Adoptarea de către nobilimea vlah a numelor slave, bulgare sau cumane a fost dictat de mod , de prestigiul social și, nu în ultimul rând, de fidelitatea față de clanurile conduc toare aparținând acestor grupuri etnice dominante din punct de vedere politic. „Nu este exclus ca împrumuturile onomastice s dea m sura asimil rii vârfurilor populației vlah de către feudalitatea sud-slav ”. În schimb, documentele bizantine de cancelarie menționează vlahi cu nume românești (Radu, Peducel, Stan)⁴¹, care sunt purtate de c tre persoane aparținând p turilor de jos ale populației vlah, ceea ce pare să indice o rezistență în fața împrumuturilor onomastice străine⁴².

Forma de organizare tipic a p storilor vlahi din Peninsula Balcanic era c *tunul*. Povestirea referitoare la istoria Muntelui Athos, redactat c tre anul 1109, de c tre monahul Ioan Trachaniotes⁴³ ne furnizeaz prima atestare documentar a c tunului vlah. C lug rul athonit relateaz conflictul provocat în sânul comunit ții sale monahale de stabilirea la Muntele Athos, între anii 1100-1104, a unui grup destul de numeros de p stori vlahi transumanți, împreună cu familiile și turmele lor. O parte dintre monahii athoniți au reacționat împotriva prezenței femeilor vlah de la Sfântul Munte, deoarece ele tulburau sufletele călugărilor, făcându-i pe ace tia s renunțe la post și rugăciune și să se dedea preocupărilor lumești. Ei l-au înștiințat pe patriarhul Nicolae al III-lea (1084-1111) cu privire la prezența femeilor vlah și au trimis o delegație la împăratul Alexie I Comnenul, cerând alungarea vlahilor. Îns , majoritatea c lug rilor s-au împotrivit alung rii vlahilor, dându- i seama de utilitatea economic a prezenței acestora în vecinătatea mănăstirilor. Într-una dintre scrisorile schimbate între patriarh i împ rat în scopul st vilirii scandalului, se consemneaz c cele trei sute de familii de vlahi stabilite la Muntele Athos alc tuiau *κατοῦναι*, supuse patriarhului⁴⁴. Un c tun cuprindea între 10 i 105 familii de vlahi, cel mai adesea în jur de 50. A adar, între anii 1100-1104, existau în preajma Muntelui Athos, între trei i ase c tune de

³⁵ Vasile Bogrea, *Sur les Βλάχοι ὀδοῦναι de Cédrenus*, în „Bulletin de L’Institut pour l’étude de l’Europe Sud-Orientale”, 7, 1920, p. 50-51; Nicolae B nescu, *Deux études byzantines: I. Autour de Kekaumenos. – II. La première attaque russe de Constantinople (860)*, în „Revue des études byzantines”, 6, 1948, p. 193; Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Bucure ti, Ed. Academiei, 1959, p. 23, 111; Neagu Djuvara (coord.), *op. cit.*, p. 54; Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucea (coord.), *op. cit.*, p. 13.

³⁶ Anca Tana oca, Nicolae- erban Tana oca, *op. cit.*, p. 44; Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucea (coord.), *op. cit.*, p. 13.

³⁷ *FHDR*, vol. III, p. 144.

³⁸ Neagu Djuvara (coord.), *op. cit.*, p. 54.

³⁹ *FHDR*, vol. III, p. 30-31, 36-37.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 254, 282, 430; Anca Tana oca, Nicolae- erban Tana oca, *op. cit.*, p. 60-61.

⁴¹ *Ibidem*, vol. IV, p. 30.

⁴² Stelian Brezeanu, *Rom. Orient. în EM*, p. 115-116.

⁴³ Ioan Trachaniotes era *protos*-ul Muntelui Athos (noiembrie 1107 – septembrie 1108) i de numele s u se leag „afacerea p storilor vlahi”, vezi V. Grumel, *Les protes de la Sainte-Montagne de l’Athos sous Alexis Ier Comnène et le patriarcat Nicolas III Grammaticos. Étude chronologique*, în „Revue des études byzantines”, 5, 1947, p. 214-215, 216.

⁴⁴ *FHDR*, vol. IV, p. 52: „Τριακόσια γὰρ φαμελίαι ἦσαν ἅπαντες οἱ Βλάχοι, ὁ δὲ βασιλεὺς κατοῦνας ἔλεγεν εἶναι τῷ πατριάρχη...”.

vlahi⁴⁵. „Un inventar al bunurilor Lavrei athonite, datând de la sfârșitul secolului al XII-lea, menționează o serie de *katounai* vlahe din Moglena, din ruinele stării de arhonte Nichifor Kephalas”⁴⁶.

O altă formă de organizare a vlahilor era *falcarea*⁴⁷ (din lat. *falcaria*), care grupa mai multe „familii” pastorale (*fumel'i*). *Falcarea* este întâlnit până în secolul al XIX-lea la aromâni, însă acest termen nu a fost niciodată consemnat într-un act oficial bizantin sau de altă proveniență. „Falcarea a fost cunoscută în urma anchetelor etnografice întreprinse pe teren, într-o epocă târzie, când instituția încă mai exista”. Kekaumenos nu menționează *falcarea*, în schimb evocă deplasarea sezonieră a familiilor vlahe din care erau constituite *falcările*, numindu-le prin termenul *φαμιλίαι*, care poate fi o transcriere a aromânescului *fumel'i*⁴⁸. Căpetanii *falcărilor* aveau în fruntea lor câteva petenii menționate în izvoare sub diferite denumiri: *celnik*, *primikjur*. Kekaumenos menționează un *celnik*, în persoana lui Slavota Carmalakes, unul dintre conducătorii revoltei vlahilor din 1066⁴⁹. „Căpeteniile vlahilor aveau atribuții judiciare și erau însărcinați cu strângerea dărilor față de stat și mănăstiri”⁵⁰.

În cadrul Imperiului Bizantin, comunitățile vlahilor s-au bucurat de autonomie juridică și fiscală. Cea mai veche atestare a unei organizații aparte a vlahilor este cea menționată în decretul lui Vasile al II-lea din 979/980, prin care lui Niculiță din Larissa i se acordă conducerea vlahilor din thema Eladei care includea teritoriul Thessaliei⁵¹. Acest „comandament” constituie nucleul din care s-a dezvoltat „Marea Vlahie” (*Μεγάλη Βλαχία*), care era considerată la sfârșitul secolului al XII-lea o *toparchie*, adică o autonomie locală, condusă de un toparh (*τοπάρχης*)⁵². Izvoarele medievale menționează un număr mare de *Vlahii* în spațiul balcanic, care erau zone de compactă locuire romană, organizate în „confederații de obști țărănești”. Ele dispuneau de privilegii fiscale și juridice și de o relativă autonomie politică⁵³.

Izvoarele bizantine îi atestă pe vlahi ca un valoros element militar. Ele ne furnizează primele informații cu privire la rolul important pe care l-au jucat vlahii ca oșteni în slujba Bizanțului sau a dușmanilor lui. Vlahii îndeplineau serviciul militar, fiind recrutați în armata bizantină. Kekaumenos ne informează că Niculiță din Larissa a fost numit comandant al trupelor recrutate din rândul vlahilor din thema Eladei⁵⁴. În 1091, în timpul războaielor cu pecenegii și cumanii, Alexie I Comnenul a ordonat înrolarea vlahilor și bulgarilor în armata bizantină⁵⁵. În 1166, din ordinul împăratului Manuel I Comnenul, generalul Leon Vatatzes i-a atacat pe unguri dinspre Marea Neagră, cu o oaste în care erau înrolați „o mare mulțime de vlahi”⁵⁶. În timpul revoltei din Thessalia (1066), vlahii își dovedesc din plin calitățile lor militare în luptele purtate împotriva armatei bizantine la fortăreața Servia⁵⁷. În timpul războaielor din 1185 conduse de către Petru și Asan, vlahii participă la lupte de cumani și bulgari la războiul împotriva Bizanțului⁵⁸.

⁴⁵ Anca Tana oca, Nicolae-erban Tana oca, *op. cit.*, p. 77, 83; Neagu Djuvara (coord.), *op. cit.*, p. 70-71.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 83 în n. 23.

⁴⁷ Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, ed. a 2-a augmentată, București, Ed. Academiei, 1974, p. 542 (s. v. *falcarea*).

⁴⁸ *FHDR*, vol. III, p. 32; Anca Tana oca, Nicolae-erban Tana oca, *op. cit.*, p. 78-79.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 36: „Προσέταξεν οὖν αποκλεισθῆναι ἀπὸ μὲν τῶν Βλάχων τὸν πρόκριτον ἀντὼν ἄρχοντα Σθαβρωτῶν τὸν Καρμαλακῆν...”; Anca Tana oca, Nicolae-erban Tana oca, *op. cit.*, p. 79.

⁵⁰ Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucă (coord.), *op. cit.*, p. 14.

⁵¹ *FHDR*, vol. III, p. 44.

⁵² *Ibidem*, p. 258; vezi și Jean-Claude Cheynet, *Toparques et topotèrètès à la fin du XI-ème siècle*, în „Revue des études byzantines”, 42, 1984, p. 216-219.

⁵³ Numele geografic *Vlahia* este menționat pentru prima dată în a doua jumătate a secolului al XII-lea de către rabinul Benjamin de Tudela. El consemnează existența unei *Vlahii* în regiunea Lamia din Thessalia despre care afirmă că ar fi pe deplin autonom, deoarece pe vlahii locali „nici un împărat nu-i poate supune” și ei „își duc viața în afara legilor imperiului”, Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucă (coord.), *op. cit.*, p. 113; vezi și George Murmu, *op. cit.*, p. 73-74; Nicolae-erban Tana oca, *op. cit.*, p. 111.

⁵⁴ *FHDR*, vol. III, p. 44: „... ἀντὶ τῶν ἐξκουβίτων δωρεῖται σοι τὴν ἀρχὴν τῶν Βλάχων Ἑλλάδος”, Hélène Glykatzis-Ahrweiler, *Recherches sur l'administration de l'Empire byzantin aux IX-XIème siècles*, în „Bulletin de correspondance hellénique”, 84, 1960, p. 33, 38-39.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 108-109.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 238-239: „... καὶ Βλάχων πολὺν ὄμιλον, οἱ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικοι πάλαι εἶναι λέγονται”.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 34-35.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 254-261; vezi și Neagu Djuvara (coord.), *op. cit.*, p. 73-74.

Izvoarele bizantine ne furnizează o serie de informații referitoare la organizarea bisericească a vlahilor balcanici. După cucerirea țaratului bulgar al lui Samuel (1018), împăratul Vasile al II-lea Bulgaroctonul a dat o nouă organizare bisericească teritoriilor anexate Imperiului bizantin. Printr-o diplomă imperială emisă în 1020, bazele a redus Patriarhia bulgară de Ohrida la rangul de arhiepiscopie autocefală subordonată direct împăratului și nu patriarhului ecumenic⁵⁹. Noua arhiepiscopie cuprindea un vast teritoriu care se întindea de la Dunărea până în Thessalia și de la lanțul munților Rila (situat în sud-vestul Bulgariei actuale) până pe țărmul Mării Adriatice; hotarele sale coincideau cu cele ale țaratului bulgar al lui Simeon și Petru⁶⁰. Alături de cele 31 de episcopii sufragane arhiepiscopiei de Ohrida, hrisovul imperial îi menționează și pe vlahii „care sunt răspândiți în toată Bulgaria”, aflați, la rândul lor, sub autoritatea noului arhiepiscop al Ochridei⁶¹. Se cuvine să precizăm faptul că decretul îi are în vedere doar pe românii din thema bizantină a Bulgariei, creată de către Vasile al II-lea pe teritoriul fostului țarat al lui Samuel. Astfel, împăratul a creat pentru vlahii din vechiul țarat bulgar un regim privilegiat, deoarece i-a scos de sub jurisdicția episcopilor locali și i-a pus sub autoritatea arhiepiscopului Ochridei⁶².

Organizarea bisericească a românilor din Balcani s-a desvârșit în secolul al XI-lea. Deoarece plasarea vlahilor sub autoritatea arhiepiscopului Ochridei era necanonică, s-a simțit nevoia creerii unei episcopii proprii pentru aceștia. Astfel, într-o listă episcopală care datează din timpul domniei împăratului Alexios I Comnenul este menționată, pe locul 23, o episcopie a vlahilor supusă arhiepiscopului de Ohrida⁶³. Într-o altă listă episcopală care datează din secolul al XI-lea se precizează că episcopia vlahilor avea reședința la *Vreanoti*⁶⁴; această localitate a fost identificată de către cercetători cu orașul Vranje, situat pe cursul superior al Moravei de sud, pe teritoriul Serbiei de astăzi⁶⁵. La episcopia vlahilor balcanici face referire și o însemnare pe un manuscris din secolul al XI-lea, păstrat în biblioteca bisericii Sfântul Clement din Ohrida, care ne atestă, la o dată necunoscută, existența unui preot al acestei episcopii: „Ioan, preot al preasfintei episcopii a vlahilor”⁶⁶. Preotul Ioan este considerat „primul cleric vlah sud-dunărean cunoscut după numele său”⁶⁷.

Cronicarii bizantini fac numeroase precizări cu privire la originea vlahilor. În secolul al X-lea, împăratul Constantin al VII-lea Porfirogenetul consemnează originea latină a locuitorilor Dalmației. El menționează

⁵⁹ H. Gelzer, *Ungedruckte...*, în „Byzantinische Zeitschrift”, nr. 2, 1893, p. 42; 46-47.

⁶⁰ Alain Ducellier, *op. cit.*, p. 253.

⁶¹ H. Gelzer, *Ungedruckte...*, în „Byzantinische Zeitschrift”, nr. 2, 1893, p. 46: „[...] καὶ ὅσα ἕτερα ὑπελείφθησαν κάστρα ἐκτὸς τῶν σιγγιλλίων τῆς βασιλείας μου, ταῦτα πάντα κατέχειν τὸν αὐτὸν ἀγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον καὶ λαμβάνειν τὸ κανονικὸν αὐτῶν πάντων καὶ τῶν ἀνὰ πάσαν Βουλγαρίαν Βλάχων...”, („[...] și toate celelalte orașe care au rămas în afara decretelor împăratului meu, toate acestea să le aibă sub cărmuirea sa același preasfințit arhiepiscop și să ia de la ele impozitul datorat, ca și de la vlahii de prin toată Bulgaria...”); vezi și *FHDR* vol. IV, p. 24-25.

⁶² Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 136.

⁶³ H. Gelzer, *Ungedruckte...*, în „Byzantinische Zeitschrift”, nr. 1, 1892, p. 256-257: „[...] Αἱ ὑποκείμεναι ἐπισκοπαὶ τῶ θρόνῳ τῆς Βουλγαρίας: α'. ἡ Καστορία, β'. τὰ Σκόπια [...] κβ'. αἱ Δέβραι, κγ'. ἡ Βλάχων” („[...] Episcopii supuse scaunului Bulgariei: 1. Castoria, 2. Skoplje [...] 22. Devri, 23. A vlahilor”); vezi și *FHDR*, vol. IV, p. 24-25.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 257: „Τάξις τῶν θρόνων τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς: α'. ὁ Καστορίας, β' ὁ Σκοπίων [...] κβ' ὁ Δεύρης, κγ'. ὁ Βρεανότης ἤτοι Βλάχων”, („Ordinea scaunelor Iustinieni Prima: 1. Cel al Castoriei, 2. Cel din Skoplje [...] 22. Cel din Devri, 23. Cel din Vreanoti sau al vlahilor”), vezi *FHDR*, vol. IV, p. 24-25. *Iustiniana Prima* este o denumire arhaizantă a Ochridei, neconformă cu realitățile istorice. Arhiepiscopia Iustiniana Prima a fost întemeiată de către împăratul Iustinian I prin *Novella XI*, emisă la 14 aprilie 535. Ea își extindea jurisdicția asupra mitropoliilor și episcopatelor aflate în provinciile nordice și centrale ale prefecturii Illyricum: Dacia Mediterranea, Dacia Ripensis, Moesia Prima (Superior), Dardania, Praevalitana, Macedonia Secunda și o parte din Pannonia Secunda (Inferior). Aceste provincii erau locuite de o populație romanizată și începând din 1020 vechile lor teritorii vor intra sub jurisdicția noii arhiepiscopii de Ohrida. Așadar, arhiepiscopia de Ohrida a moștenit teritoriile vechii arhiepiscopii Iustiniana Prima. În 1157, Ioan Comnenul, nepotul împăratului Alexios I Comnenul, semna actele unui sinod ținut la Constantinopol în calitate de «arhiepiscop al Iustinieni Prima și al întregii Bulgarii». Teoria care pune în relație Ohrida cu Iustiniana Prima a apărut oficial în 1157, însă ea a fost rodul ambițiilor clerului din Ohrida începând din secolul al XI-lea, urmând să-i servească drept temelie pentru a revendica întreaga jurisdicție acordată odinioară arhiepiscopiei Iustiniana Prima; vezi Pr. Prof. Dr. Mircea P. Curariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, Ed. Andreiana, 2007, p. 57; Alain Ducellier, *op. cit.*, p. 255; Cecile Morrisson (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 311.

⁶⁵ Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 137.

⁶⁶ *FHDR*, vol. IV, p. 24: „Ἰωάννης ἱερεὺς τῆς ἀγιωτάτης ἐπισκοπῆς Βλάχων”.

⁶⁷ Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucă, *op. cit.*, p. 109.

populația romanizată de pe coasta dalmată sub numele de *rhomani* (*Ῥωμαῖνοι*), deosebind-o în mod clar de *rhomei* (*Ῥωμαῖοι*), cum erau denumiți cetățenii Imperiului de către cronicarii bizantini⁶⁸. Se cuvine să precizăm că, începând din secolul al IX-lea, termenul de *Ῥωμαῖοι* desemna populația de limbă greacă a statului bizantin, pierzându-și sensul original de om vorbitor de limbă latină⁶⁹. Menționarea în izvoare sub numele de *romani* a populației romanizate din Dalmația a fost explicată, luându-se în considerare situația sa politică. La începutul secolului al VII-lea, slavii nu au dizlocat populația romană din orașele de pe coasta Dalmației și de pe insulele din imediata sa vecinătate. În timpul domniei lui Vasile I Macedoneanul (867-886), Bizanțul și-a întărit autoritatea pe țărmurile răsăritean ale Mării Adriatice, unde a fost creat thema Dalmației (870) care cuprindea orașele și insulele dalmate. Însă crearea themei Dalmației nu a însemnat instaurarea deplină a suzeranității bizantine asupra coastei dalmate, în condițiile în care orașele dalmate erau obligate să plătească tribut slavilor din imediata lor vecinătate. În aceste condiții se poate vorbi despre existența pe coasta dalmată a unui *condominium slavo-bizantin*, în care romanii dalmatini plăteau tribut triburilor slave vecine, deși se aflau sub dominația nominală a Constantinopolului⁷⁰. „Sub acest condominium, populația romană din Dalmația forma o «Romania» locală de tipul *Sclaviniilor* balcanice. Acesta este și motivul pentru care romanii dalmatini sunt menționați în izvoare sub propriul lor nume și nu sub cel al locuitorilor Imperiului”⁷¹. Pe de altă parte, faptul că Constantin Porphyrogenetul menționează populația romană de pe coasta dalmată sub numele de *romani*, dovedește că el a remarcat incompatibilitatea dintre sensul cuvântului *Rhomaïos* – care în vremea sa definea pe cetățeanul Imperiului, vorbitor de limbă greacă – și conținutul etnic al populației latinofone din Dalmația⁷².

În secolul al XI-lea, răscolul vlahilor din Thessalia (1066) a provocat mari neplăceri Bizanțului, stârnind indignarea lui Kekaumenos care afirmă că vlahii sunt urmașii dacilor și bessilor care locuiau în ținuturile de lângă Dunăre și Sava; aceștia din urmă s-au ridicat împotriva romanilor sub conducerea regelui lor Decebal. După ce au fost înfrânți de către împăratul Traian, strămoșii daci și bessii ai vlahilor au emigrat în Epir, Macedonia și Thessalia⁷³. În viziunea lui Kekaumenos, vlahii din Thessalia, Macedonia și Epir sunt descendenții dacilor și bessilor care locuiau odinioară în ținuturile dunărene, în timpul împăratului Traian. În acest caz, cronicarul bizantin amintește de o tradiție istorică cunoscută în societatea bizantină a epocii sale, „care stabilește o relație directă între vlahii sud-dunăreni și popoarele «barbare» antice ale dacilor și bessilor”⁷⁴. Kekaumenos consemnează această tradiție din două motive: el urmărește să-i pună într-o lumină negativă pe vlahi, evocând înclinarea lor naturală către trăsăturile și răzvrătirea și atitudinea lor ostilă atât față de împărații romani, cât și față de cei bizantini; pe de altă parte, cronicarul thesaliot, „care are cunoștință despre romanitatea vlahilor, le-o contestă, identificându-i cu dacii, pentru a rezerva exclusiv bizantinilor calitatea de moștenitori legitimi ai Romei”⁷⁵. Ostilitatea lui Kekaumenos față de vlahi se datorează atât atitudinii lor de nesupunere față de autoritățile bizantine, dar mai ales revendicării de către aceștia a titlului de urmași ai romanilor. Pe măsura afirmării vlahilor ca o forță politică ostilă Bizanțului, revendicarea de către aceștia a originii lor romane nu mai putea lăsa indiferent statul bizantin pentru care ei au început să reprezinte o iminentă amenințare⁷⁶.

⁶⁸ *FHDR*, vol. II, p. 662: „...οἱ καὶ Ῥωμαῖνοι προσηγορεύθησαν διὰ τὸ ἀπὸ Ῥώμης μετοικισθῆναι καὶ ταύτην μέχρι τῆς σήμερον τὴν ἐπωνυμίαν ἐναποφέρονται...” („... aceștia au fost numiți și romani pentru că de la Roma au fost mutați și poartă acest nume până în ziua de astăzi...”); vezi și Haralambie Mihăescu, *La Romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, Ed. Academiei Române, 1993, p. 92.

⁶⁹ Stelian Brezeanu, *Rom. Orient. în EM*, p. 43-44.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 61; vezi și Georgije Ostrogorski, *op. cit.*, p. 263-264; Alain Ducellier, *op. cit.*, p. 131-132.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, p. 61-62; vezi și Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 23-26.

⁷³ *FHDR*, vol. III, 9, p. 40: „οἷτοι <Βλάχοι> γὰρ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Δάκκαι καὶ Βέσσοι. ᾠκουον δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν νῦν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἐνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκοῦσιν, ἐν ὄχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις [...] οἱ καὶ ἐξεληθόντες τῶν ἐκεῖσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπειρῷ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾠκῆσαν τὴν Ἑλλάδα”. Prin Elada, Kekaumenos înțelege mai ales Thessalia a cărei teritoriu era integrat parțial în thema Eladei.

⁷⁴ Stelian Brezeanu, *Rom. Orient. în EM*, p. 113.

⁷⁵ Nicolae-erban Tanaoca, *op. cit.*, p. 52; Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 27-28.

⁷⁶ Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 28.

Pe linia lui Constantin al VII-lea Porfirogenetul, Ioan Kinnamos consemnează originea latină a vlahilor sud-dunăreni. El afirmă că aceștia sunt descendenții coloniștilor romani din Italia⁷⁷.

Nichita Choniates afirmă că misienii sunt una și aceeași populație cu vlahii care locuiesc în Munții Haemus⁷⁸. La origine, termenul „misieni” denumea uniunea tribal-tracică, care popula teritoriul dintre Balcani și Dunăre, iar după cucerirea romană a regiunii, el va desemna populația romanizată din provincia imperială Moesia⁷⁹. Raliindu-se unei tradiții care circula în mediile intelectuale bizantine – care identifica pe misieni cu descendenții romanizați ai vechii uniuni de triburi trace din Balcani – Nichita Choniates îi confundă pe aceștia din urmă cu vlahii balcanici. La Choniates, termenul „misieni” are un înțeles etnic, fiind un dublet savant al etnonimului popular „vlahi”. Ambii termeni definesc pe românii din Haemus. Prin identificarea misienilor cu vlahii, Nichita Choniates eludează tradiția originii romane a vlahilor din Balcani, atribuindu-le, din rațiuni de ordin politic, o sorginte „barbară”⁸⁰.

Spre deosebire de ceilalți autori bizantini, Nichita Choniates punctează faptul că vlahii formează o etnie (*ἔθνος*) sau un neam (*γένος*)⁸¹. Ei au o limbă proprie⁸². În virtutea acestui fapt, se poate afirma că vlahii balcanici se constituie într-o națiune distinctă, alături de celelalte popoare balcanice, posedând o identitate proprie⁸³.

Kekaumenos și Nichita Choniates au realizat un „portret” al vlahilor, evidențiind trăsăturile morale ale acestora. Kekaumenos îi prezintă pe vlahi ca un neam de oameni stricat și necredincios, fără credință dreaptă față de Dumnezeu și împărat, față de rudă și prieten; vlahii sunt înșelători și mincinoși. Cronicarul bizantin evocă înclinarea naturală a vlahilor către furt, sperjur, felonie și răzvrățire⁸⁴. Ei sunt priviți cu suspiciune și dispreț, fiind considerați vrăjmașii ordinii bizantine. Nichita Choniates îi asimilează pe vlahi cu barbarii⁸⁵. Vlahul reprezintă imaginea „celuilalt”, a străinului care refuză integrarea în societatea bizantină prin afirmarea propriei identități.

În concluzie, restabilirea graniței imperiale pe linia Dunării de către împăratul Ioan Tzimiskes, în urma anexării la Imperiul bizantin a teritoriului țaratului bulgar, a coincis cu reintrarea populației romanizate din Balcani sub controlul administrației imperiale din Constantinopol. „Conștienți de ponderea și valoarea elementului vlah, romanic, din Peninsula Balcanică, încă din timpul domniei lui Vasile al II-lea bizantinii au promovat o politică adecvată, menită să-i desfacă pe vlahi de legăturile cu lumea slavo-bulgară și să-i integreze în structurile civile, militare și religioase ale Imperiului”⁸⁶. Pe linia acestei politici s-a înscris organizarea vlahilor din Thessalia într-o unitate administrativă cu rol militar care a constituit nucleul zonei autonome a „Vlahiei Mari”. La aceasta se adaugă crearea unei episcopii proprii pentru vlahii din fosta Bulgarie, cu reședința la Vranje, aflată sub jurisdicția arhiepiscopiei de Ochrida. Acesta mai surse a avut drept scop delimitarea vlahilor de bulgari și integrarea lor în sfera de influență a Bisericii imperiale din Constantinopol.

Bizanțul a contribuit în mod decisiv la fixarea statutului politic, social, juridic și a regimului fiscal al vlahilor balcanici. Ei erau constituiți în comunități care beneficiau de o largă autonomie, precum și de o serie de privilegii juridice și fiscale. Denumirile comunităților și conducătorilor vlahilor (*catun, falcare, celnik, primikiur*) oglindesc, pe de o parte, vechimea și originea lor locală, pe de altă parte, îndelungata simbioză

⁷⁷ *FHDR*, vol. III, p. 238: „οἱ <Βλάχοι> τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικοι πάσαι εἶναι λέγονται”.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 254: „... τοὺς κατὰ τὸν Αἴμον τὸ ὄρος βαρβάρους, οἱ Μυσοὶ πρότερον ὀνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κικλήσκονται”.

⁷⁹ Stelian Brezeanu, *Rom. Orient. în EM*, p. 120.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 89-91; 122, 126.

⁸¹ *Ibidem*, p. 111 și n. 23 cu exemplele furnizate dintre care cităm: Petru și Asan erau „izvoditori ai nenorocirii și agitatorii întregului neam” al vlahilor (*FHDR*, vol. III, p. 254: „... καὶ τὸ ἔθνος ὅλον ἀνασεύσαντες Πέτρος τις καὶ Ἀσάν ὁμογενεῖς καὶ ταυτόσποροι...”; „Chrysos este de neam vlah”, (*FHDR*, vol. III, p. 288: „... ὁ Χρῦσος οὗτος Βλάχος τὸ γένος...”)).

⁸² Nichita Choniates amintește de un preot bizantin căzut în captivitate care îl imploră pe Asan să-l elibereze, adresându-i-se în limba acestuia, căci cunoștea graiul vlahilor (*FHDR*, vol. III, p. 282: „δι’ ὁμοφωνίας ὡς ἴδρις τῆς τῶν Βλάχων φωνῆς εἰς ἔλεον αὐτὸν ἐκκαλούμενος”).

⁸³ Stelian Brezeanu, *Rom. Orient. în EM*, p. 29-30, 113.

⁸⁴ *FHDR*, vol. III, p. 38-43; diatriba violent lansată de către Kekaumenos la adresa vlahilor, se explică prin încercarea sa de a-și disculpa ruda, pe Niculiță, pentru participarea sa la răscoala vlahilor din Thessalia. Potrivit lui Kekaumenos, vlahii poartă principala vină pentru declanșarea revoltei. Ei l-au silit pe Niculiță să conducă răzmerița împotriva Bizanțului.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 254-255.

⁸⁶ Nicolae-erban Tanaoca, *op. cit.*, p. 110.

vlahilor cu slavii. În schimbul privilegiilor fiscale, vlahii aveau obligații militare față de Bizanț. Izvoarele bizantine consemnează înrolarea vlahilor în armata Imperiului.

La sfârșitul secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea, vlahii sud-dunăreni revin în atenția scriitorilor bizantini. Interesul acestora pentru vlahi nu este pur științific, ci se subordonează intereselor economice, politice, militare și religioase ale statului și Bisericii bizantine. În general, informațiile despre vlahi furnizate de cronicarii bizantini sunt obiective. În schimb, în discursul scriitorilor bizantini își face loc subiectivismul atunci când aceștia vorbesc despre originea vlahilor balcanici. Deși erau conștienți de originea romană a românilor sud-dunăreni, scriitorii bizantini i-au numit pe aceștia *vlahi*, termen pe care bizantinii l-au împrumutat de la slavii meridionali în secolele VIII-IX. Recurgând la numele etnic de *vlahi* aplicat doar românilor, bizantinii au urmărit să eludeze romanitatea acestora, exprimat prin numele etnic folosit de toți românii pentru a se desemna pe ei înșiși (*Romani*). Bizantinii i-au rezervat doar pentru ei înșiși numele latin de *romani* care le oferea calitatea de moștenitori legitimi ai vechii Rome. În schimb, ei le aplică românilor numele de *vlahi*, care marchează înstrăinarea acestora de Imperiu și decăderea lor în barbarie. În plus, unii scriitori bizantini, precum Kekaumenos și Nichita Choniates, deși erau conștienți de romanitatea vlahilor, le-o contestă, identificându-i pe aceștia cu „dacii”, „bessii” sau „misiienii”, pentru a le rezerva exclusiv bizantinilor calitatea de moștenitori legitimi ai vechii Rome. Ei eludează tradiția originii romane a vlahilor, atribuindu-le din rațiuni de ordin politic o origine barbară. Prin aceasta, Kekaumenos și Nichita Choniates își manifestă în mod fățiș ostilitatea față de aspirațiile de libertate ale vlahilor sud-dunăreni, pentru care ideea originii romane constituia probabil una dintre ideile-forță ale mișcărilor lor de emancipare politică de sub autoritatea Constantinopolului.

Bibliografie

- Ahrweiler, Hélène Glykatzi, *Recherches sur l'administration de l'Empire byzantin aux IX-XIème siècles*, în „Bulletin de correspondance hellénique”, 84, 1960, pp. 1-111.
- Arnbruster, Adolf, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, Editura Enciclopedică, 1993.
- Bănescu, Nicolae, *Deux études byzantines: I. Autour de Kekaumenos. – II. La première attaque russe de Constantinople (860)*, în „Revue des études byzantines”, 6, 1948, pp. 191-198.
- Bârzu, Ligia / Brezeanu, Stelian, *Originea și continuitatea românilor. Arheologie și tradiție istorică*, București, Editura Enciclopedică, 1991.
- Bogrea, Vasile, *Sur les Βλάχοι ὀδῆται de Cédrenus*, în „Bulletin de L'Institut pour l'étude de L'Europe Sud-Orientale”, 7, 1920, *passim*.
- Braudel, Fernand, *Mediterranean și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. I, traducere de Mircea Gheorghe, prefață de Alexandru Dușu, București, Ed. Meridiane, 1985.
- Brezeanu, Stelian, *Romanitatea orientală în Evul Mediu. De la cetățenii romani la nașterea medievală*, București, Editura All Educațional, 1999.
- Idem, *Istoria Imperiului Bizantin*, București, Editura Meronia, 2007.
- Brezeanu, Stelian / Zbucă, Gheorghe (coord.), *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, București, 1997.
- Brosse, Jacques, *Histoire de la Chrétienté d'Orient et d'Occident. De la conversion des Barbares au sac de Constantinople, 406-1204*, Paris, Éds. Albin Michel, 1995.
- Capidan, Theodor, *Românii nomazi: Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926.
- Cheynet, Jean-Claude, *Toparques et topotèrètès à la fin du XI-ème siècle*, în „Revue des études byzantines”, 42, 1984, pp. 215-224.
- Djuvara, Neagu (coord.), *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
- Dölger, Franz, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453; 1 Teil: Regesten von 565-1025*, München-Berlin, 1924.
- Dragomir, Silviu, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, București, Editura Academiei, 1959.
- Ducellier, Alain, *Byzance et le monde orthodoxe*, 3e édition, publié avec le concours du Centre National des Lettres, Paris, Armand Colin, 2006.
- * * *, *Fontes Historiae Daco-Romaniae-Izvoarele istoriei României*, vol. I, (ed. Vladimir Iliescu, Virgil G. Popescu, Gheorghe Ștefan), București, Editura Academiei, 1964; vol. II, (ed. Haralambie Mișescu, Gheorghe Ștefan, Vladimir Iliescu), București, Editura Academiei, 1970; vol. III, (ed. Alexandru Elian, Nicolae Ștefan Tanașoca), București, Editura Academiei, 1975; vol. IV, (ed. Haralambie Mișescu, Nicolae Ștefan Tanașoca, Radu Lezescu, Tudor Teoteoi), București, Editura Academiei, 1982.

- Haldon, John F., *Byzantium in the Seventh Century. The Transformation of a Culture*, Cambridge, 1990.
- Gelzer, H., *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümverzeichnisse der orientalischen Kirche I*, în „Byzantinische Zeitschrift”, 1, 1892, pp. 245-282.
- Idem, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümverzeichnisse der orientalischen Kirche II*, în „Byzantinische Zeitschrift”, 2, 1893, pp. 22-73.
- Grumel, V. *Les protes de la Sainte-Montagne de l'Athos sous Alexis Ier Comnène et le patriache Nicolas III Grammaticos. Étude chronologique*, în „Revue des études byzantines”, 5, 1947, pp. 206-217.
- Lascaris, M., *Les Vlachorynchines. Une mise au point*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, 20, 1943, pp. 182-189.
- Lemerle, Paul, *Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l'époque romaine jusqu'au VIIIe siècle*, în „Revue historique”, 211, 1954, pp. 265-308.
- Mih escu, Haralambie, *La Romanité dans le sud-est de l'Europe*, Bucure ti, Editura Academiei Române, 1993.
- Morrisson, Cécile, *Le Monde Byzantin, vol. I: L'Empire romain d'Orient (330-641)*, Paris, Presses Universitaires de France, 2004.
- Murnu, George, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dun re*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Nicolae- erban Tana oca, Bucure ti, Editura Academiei, 1984.
- Obolensky, Dimitri, *Un commonwealth medieval: Bizan ul. Europa de R s rit, 500-1453*, Bucure ti, Ed. Corint, 2002.
- Ostrogorski, Georgije, *Histoire de l'État byzantin*, traduit de l'allemand par J. Gouillard, Paris, Éd. Payot, 1996.
- Papahagi, Tache, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, ediția a 2-a augmentat , Bucure ti, Editura Academiei, 1974.
- P curariu, Pr. Prof. Dr. Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, Editura Andreiana, 2007.
- Preda, Constantin (coordonator științific), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. I, (A-C), Bucure ti, Editura Enciclopedic , 1994.
- Tana oca, Nicolae- erban, *Bizanțul și românii. Eseuri, studii, articole*, Bucure ti, Editura Fundației PRO, 2003.
- Tana oca, Anca / Tana oca, Nicolae- erban, *Unitate romanic și diversitate balcanică. Contribuții la istoria romanității balcanice*, București, Ed. Fundației PRO, 2004.
- Theophanes Confessor, *Chronographia*, an english translation of anni mundi 6095-6305 (A.D. 602-813), with introduction and notes by Harry Turtledove, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1982.
- Zbucea, Gheorghe, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanic (secolele XVIII-XX)*, Bucure ti, Ed. Biblioteca Bucure tilor, 1999.